

Kohti ehtoollista koskevien oppituumioiden kumoamista?

Esitelmä Kohti kasvavaa yhteyttä -seminaarissa 9.1.2019

Jari Jolkkonen, Kuopion hiippakunnan piispa

Tasan 20 vuotta sitten hyväksytty Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista oli merkittävä läpimurto katolilaisten ja luterilaisten välisen jakaantumisen haavan hoitamisessa. Se ei kuitenkaan vielä synnyttänyt ehtoollisyhteyttä ja näkyvää ykseyttä. Tarvitaan jatkotyöskentelyä siitä, mitä vanhurskauttaminen merkitsee käytännössä kirkon elämässä. Tähän lisäselvitykseen myös Yhteinen julistus itse kannustaa (43 §). Siksi Suomen ja Ruotsin katolilaiset ja luterilaiset valmistelivat yhdessä vuonna 2010 julkaistun asiakirjan *Vanhurskauttaminen kirkon elämässä*. Piispaainkokous antoi siitä myönteisen lausunnon.

Yhteistä dialogia jatkettiin Suomessa vuosina 2014–2017. Syksyllä 2017 Suomen evankelisluterilainen kirkko ja Katolinen kirkko Suomessa julkaisivat yhteisen dialogikomission raportin *Kasvavaa yhteyttä – Julistus kirkosta, eukaristiasta ja virasta*. Tässä artikkelissa esittelen, miten raportissa on pyritty ilmaisemaan yhteiset ehtoollista koskevat perustotuudet ja toisaalta purkamaan ehtoollista koskevat oppituumiot, jotka molemmat kirkot julistivat toisilleen omissa tunnustusteksteissään.

Joku saattaa kuvitella, että keskiajalla lausutuilla oppituumioilla ei ole enää merkitystä. Menneisyyden kieltäminen ei kuitenkaan tuo pysyviä hedelmiä. Vastuullinen ja kestävä konvergenssi edellyttää, että kirkon tunnustustekstit, myös niihin liittyvät oppituumiot, otetaan vakavasti. Kun tämän jälkeen muotoillaan yhdessä yhteiset perustotuudet, keskiajalla lausutut oppituumiot voidaan julistaa kohteettomiksi, kuten Yhteisessä julistuksessa tehtiin. Tämä ratkaisu on osoittautunut toimivaksi, sillä nyt myös reformoidut, anglikaanit ja metodistit ovat voineet omista lähtökohdistaan liittyä *Yhteisen julistus vanhurskauttamisopista* -asiakirjaan.

Ehtoollista koskevat oppituumiot keskiajalla

Luterilaisissa tunnustuskirjoissa ja Trenton kirkolliskokouksen kaanoneissa ehtoollista koskevat oppituumiot liittyvät erityisesti kolmeen asiaan, transsubstantiaatio-oppiin, messu-uhrioppiin ja eräisiin ehtoolliskäytäntöön liittyviin asioihin.

Luterilaisten tunnustuskirjojen myöhäiseen osaan eli Yksimielisyyden ohjeen Tiivistelmä-osaan sisältyy 21 ehtoollista koskeva oppituumiota. Merkittävää on, että näistä suurin osa on suunnattu ”sakramentin halveksijoita” vastaan eli niitä vastaan, jotka kiistävät reaali-presenssin ja kannattavat spiritualistista eli symbolistista ehtoolliskäsitystä. Myös Lutherin katekismusten ehtoollisosat ja Augsburgin tunnustuksen ehtoollisartikla on suunnattu ennen kaikkea spiritualistista ehtoolliskäsitystä vastaan. Yksimielisyyden ohjeen 21 oppituumioista vain kolme näyttää kohdistuvan tuon ajan katoliseen opetukseen ja käytäntöön. Väärinä ja ”yksinkertaista Kristuksen ehtoollista koskevaa uskoa ja tunnustusta vastaan sotivina oppeina torjutaan” seuraavat:

1. Paavilainen transsubstantiaatio-oppi. Paavilaiset opettavat, että leipä ja viini menettävät pyhässä ehtoollisessa substanssinsa ja luonnollisen olemuksensa ja

lakkaavat siinä mielessä olemasta, että ne muuttuvat Kristuksen ruumiiksi; ainoastaan ulkomuoto jää jäljelle,

2. Paavilainen messu-uhri elävien ja kuolleiden puolesta syntien sovittamiseksi,

3. Maallikoille annetaan sakramentti vain yhdessä muodossa; heille ei ojenneta ehtoollismaljaa vaan heiltä riistetään Kristuksen veri, vaikka Kristus on testamentissaan nimenomaan säätänyt toisin.

Tämän jälkeen kärki kääntyy spiritualismia vastaan. Lisäksi Schmalkaldenin artikloissa arvostellaan voimakkaasti keskiajalla luostarilaitoksessa kehittynyttä tapaa, jossa pappi toimittaa ehtoollisen yksin omaksi hartaudekseen.

Trenton kirkolliskokous taas puolustaa voimakkaasti näitä käsityksiä ja käytäntöjä. Samalla sen kaaneoneissa julistetaan oppituomio muun muassa sille, joka

- kieltää ”muuttumisen” (lat. *conversio*), jossa leivän ja viinin substanssit muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi ja ”jota muuttumista katolinen kirkko mitä soveliaimmin (lat. *aptissime*) kutsuu transsubstantiaatioksi”,
- sanoo, että Kristus on läsnä ainoastaan nauttimisen hetkellä, mutta ei konsekroiduissa elementeissä nauttimisen edellä eikä sen jälkeen,
- sanoo, ettei messussa kanneta Jumalalle todellista uhria,
- sanoo, että messu-uhri on yksinomaan kiitosuhri, mutta ei sovitushri, ja joka kieltää messun toimittamisen myös kuolleiden puolesta,
- sanoo, että roomalainen messun kaanonrukous sisältää erheitä ja on poistettava käytöstä.

Lisäksi torjutaan messupraksista koskevaa kritiikkiä. Oppituomio julistetaan sille, joka sanoo, ettei ehtoollisrukousta ja asetussanoja tule lausua hiljaisella äänellä, ettei messua tule toimittaa muuten kuin kansankielellä ja ettei ehtoollismaljaan tule sekoittaa viiniä. Näissä käytännöissä katolinen kirkko on kuitenkin myöhemmin itse muuttanut ja kehittänyt omaa messupraksistaan. Messu toimitetaan usein kansankielellä. Messun kaanonin rinnalla käytetään muita kirkkokäsikirjan ehtoollisrukouksia. Nykyisin sekä ehtoollisrukoukset että niihin sisältyvät asetussanat lausutaan ääneen. Myös maallikkojen kalkin käyttö eli ehtoollisviinin jakaminen maallikoille joko maljasta tai intiktiona on merkittävästi laajentunut.

Oppituomioiden purkaminen nykyaikana

Katolilaiset ja luterilaiset ovat käsitelleet yhteistä ehtoolliskäsitystä ja oppituomioiden mahdollista purkamista melko paljon ~~verran~~. Erittäin korkeatasoinen on jo 1960-luvun lopulla USA:ssa käynnistynyt oppiskeskustelujen sarja, joka tuotti kaksi ehtoollista koskevaa dokumenttia, *The Eucharist* (1967) ja *Eucharist and Ministry* (1970). Kansainvälinen luterilais-katolilainen ykseyskomissio julkaisi vuonna 1980 dokumentin *Eucharist*. Saksassa ehtoollista koskevia oppituomioita on käsitelty ns. *Lehverurteilungen, Kirchentrennung?* -projektissa, joka perustuu Saksan evankelisen kirkon (EKD) ja Saksan katolisen piispainkokouksen perustaman työryhmän *Gemeinsame Ökumenische Kommission* työhön. Kansainvälisen luterilais-katolilaisen ykseyskomission vuonna 2013 julkaisema raportti *Vastakkainasettelusta yhteyteen* toteaa pitkälle menevän yksimielisyyden Martti Lutherin ja katolisen ehtoolliskäsityksen välillä. Yhteistä ehtoolliskäsitystä käsitellään perusteellisesti myös USA:n luterilaisten ja katolilaisten vuonna 2015 julkaisemassa julistuksessa *Declaration on the Way: Church, Ministry and Eucharist*.

Suomalaisten vuonna 2017 julkaisema *Kasvavaa yhteyttä* -asiakirja siis liittyy pitkään ketjuun. Miten suomalaisessa asiakirjassa ehtoollista koskeva opetus on ratkaistu?

Ensinnäkin ehtoollista koskeva opetus aloitetaan muotoilemalla positiivinen, yhteinen vakaumus ehtoollisesta. Tällöin voidaan Raamatun, vanhan kirkon tradition ja molempien kirkkojen omien tunnustustekstien pohjalta todeta ainakin kahdeksan yhdistävää opillista vakaumusta. Ehtoollinen ei siis ole redusoitavissa vain yhteen merkitykseen, vaan siitä avautuu useita merkityksiä, jotka kuuluvat yhteen. Lyhyesti sanottuna ehtoollinen on

- kristuksen läsnäolon ateria,
- armon eli syntien anteeksiantamisen ateria,
- yhteyden ateria,
- kiitosateria,
- uskon tunnustamisen ja vahvistamisen ateria,
- muistoateria,
- sovittavan uhrin ateria,
- esimaku tulevasta ateriasta taivaan juhlaissa.

Tarkemmin sanottuna tämä yhteinen käsitys on muotoiltu *Kasvavaa yhteyttä* -asiakirjan artikloissa 90–91 seuraavasti (kursivoinnit minun):

”90. Uuden testamentin todistuksen mukaan eukaristia on Herran aterian vietto, jossa *Kristus itse on läsnä*. Se on *armon juhla*, jossa hän lupaa antaa seuraajilleen syntien anteeksiantamuksen ja osallisuuden pelastukseen (Matt. 26:28). Eukaristia *yhdistää meidät Kristukseen ja hänen kirkkoonsa*, toisiin kristittyihin sekä pyhiin ja enkeleihin taivaassa. Pyhä kommuunio on hengellisen yhteyden juhla, ja se julistaa ja vahvistaa Kristuksen ja hänen yhteisönsä välistä ykseyttä: ”Eikö leipä, jonka me murramme, ole yhteys (koinonia) Kristuksen ruumiiseen? Leipä on yksi, ja niin mekin olemme yksi ruumis, vaikka meitä on monta, sillä tulemme kaikki osallisiksi tuosta yhdestä leivästä.” (1. Kor. 10:16–17). Eukaristia on Kristuksen ja hänen kirkkonsa taivaallinen juhla-ateria. (Matt. 8:11, Luuk. 13:29; 14:15; 15:24).”

”91. Pyhä ehtoollinen on *eukaristia, kiitosjuhla*, jossa Jeesuksen esimerkin mukaisesti kiitämme Jumalaa hänen kaikista hyvistä lahjoistaan: ”Sitten hän otti maljan, kiitti Jumalaa, antoi heille” (Matt. 26:27). Eukaristian vieton ensisijainen merkitys on Jumalan ylistys ja kiitos (cultus divinus) hänen mahtavien tekojensa muistoksi. Se on *muistamisen hetki*, jossa muistamme, sananjulistuksessa ja aterian vietossa, Kristuksen sanoja ja tekoja hänen käskynsä mukaisesti: ”Tehkää tämä minun muistokseni” (Luuk. 22:19). Pyhä ehtoollinen on ateria, jossa *tunnustetaan usko ja jossa usko vahvistuu*. Siinä yhteisö julistaa Herran kuolemaa ”siihen asti, kun hän tulee” (1. Kor. 11:26). Pyhä ehtoollinen on *esimakua* siitä juhlaista, josta Kristuksen yhteisö nauttii taivaassa. Jeesus sanoo pääsiäisateriasta: ”En enää syö sitä, ennen kuin se saa täyttymyksensä Jumalan valtakunnassa.”

Tarkkaavainen lukija huomaa, että tämä tapa kuvata ehtoollinen vastaa pitkälle sitä tapaa, jolla ehtoollisen merkityksiä kuvataan kirkkomme Jumalanpalveluksen oppaassa (s. 21) ja Katekismuksessa (37–39 §). Kaikki merkitykset löytyvät myös kirkkomme liturgisista teksteistä, siis Jumalanpalveluksen kirjan ehtoollisrukouksista ja ehtoollisen kiitosrukouksista.

Kun reaaliapresenssi on varmistettu, erot terminologiassa voidaan sallia

Tärkeää on, että ehtoollista ei pyritä redusoimaan yhteen asiaan, vaan se ymmärretään rikkaasti. Toisaalta nämä merkitykset eivät ole irrallisia, vaan ne kuuluvat yhteen ja niillä on yhteinen keskus, nimittäin reaaliapresenssi. Kaikki ne saavat merkityksensä siitä vakaumuksesta, että papin toimittaman konsekraation jälkeen ehtoollisen leipä ja viini ovat Kristuksen todellinen ruumis ja veri. Ne eivät siis ole enää entisensä, ne eivät ole pelkkää tavallista leipää ja viiniä, vaan Kristus on niissä läsnä todellisesti ja olemuksellisesti, *vere et substantialiter*. Jos tämä kielletään, koko ehtoollinen menettää merkityksensä ja muuttuu muuksi, esimerkiksi julkiseksi kristityksi tunnustautumiseksi tai keskinäisen yhteyden merkiksi. Tällöin ehtoollinen on antropologisoitu tavalla, joka ei enää välitä Jumalan armoa ja jolloin ehtoollista ei enää voida sanoa armonvälineeksi.

Kun reaaliapresenssi on yhdessä todettu ja varmistettu, myös transsubstantiaatiota koskevat oppituomiot on helpompi ratkaista.

Luther arvostelee transsubstantiaatio-oppia terävästi esimerkiksi Kirkon Babylonian vankeudesta -teoksessaan. Syitä on neljä ja ne ovat yhä relevantteja. On kuitenkin otettava huomioon, että Luther sai tämän kritiikin keskiajan katolisen tradition *sisältä*, tarkemmin sanoen kardinaali Pierre D'Aillyn Sentenssi-kommentaarin neljännessä kirjasta. Toiseksi kritiikistään huolimatta Luther ei pidä transsubstantiaatiota harhaoppina eli Jumalan ilmoituksen vastaisena. Arvostelun kärki kohdistuu pikemminkin keskiajan kristillisen aristotelismin projektiin: Lutherin mielestä Kristuksen asettamia sakramenteja ei ole tarpeellista selittää kristinuskolle vieraan Aristoteleen substanssimetafysiikan avulla. Kolmanneksi varsinainen erimielisyys ei koskenut Kristuksen läsnäoloa, vaan leivän läsnäolon tapaa. Tunnustuskirjat pitivät tarpeettomana käsitystä, että leipä ”annihiloituu” eli menettää olemuksensa. Juuri tätä oppituomio koskee: ”Paavilaiset opettavat, että leipä ja viini menettävät pyhässä ehtoollisessa substanssinsa eli luonnolliset olemuksensa.”

Myös Trenton konsiilin osalta on tärkeää lukea oppituomiota tarkasti. Tarkasti ottaen Trento tekee eron termin ”muuttuminen” ja ”transsubstantiaatio” välillä. Se, että ehtoollisleipä ja viini ”muuttuvat” (*conversio, mutatio*) Kristuksen ruumiiksi ja vereksi, on uskontotuus ja siten kirkon ykseyden välttämätön ehto – ja näin myös luterilaiset tunnustuskirjat ajattelevat. Mutta millä termillä kutsumme tuota uskon salaisuutta? Tässä Trento näyttää olevan joustava. Se nimittäin toteaa, että transsubstantiaatio on ”mitä soveliaim” (*aptissime*) termi kuvaamaan tätä uskon salaisuutta eli reaaliapresenssiä. Se siis ei sano, että ”transsubstantiaatio” on ainoa oikea tai ainoa mahdollinen käsite, vaan että se on ”mitä soveliaim” tai ”erittäin sopiva”. Latinan *aptissime* edellyttää loogisesti, että on olemassa myös muita hyväksyttäviä ilmauksia samalle uskonsalaisuudelle.

Koska vakaumus Kristuksen läsnäolosta konsekroidussa leivässä ja viinissä yhdistää, voidaan sallia historialliset erot niissä termeissä, joita käytetään tämän salaisuuden kuvaamisessa. Tällöin erot terminologiassa eivät ole syy kirkkojen jakaantumiselle. Asiallisesti jo kansainvälinen ykseyskomissio totesi vuonna 1980 *Eucharist*-dokumentissaan, ettei kysymys transsubstantiaatiosta ole kirkkoja jakava.

Käsitys Kristuksen uhrin ja ehtoollisen suhteesta

Toinen, hieman haastavampi on käsitys siitä, millä tavoin Kristuksen sovittava kuolema Golgatan ristillä ja meidän ehtoollisemme kuuluvat yhteen ja mikä ero näillä on. Niiden täytyy jollakin tavalla kuulua yhteen: muuten ehtoollisen yhteys sovittukseen katkeaa. Luterilaisten haasteena on, miten tämä *yhteys* muotoillaan positiivisesti. Toisaalta ne eivät voi olla sama asia, muuten Kristuksen sovittava kuoleman ainutlaatuisuus menettää merkityksensä. Katolilaisten haasteena on, miten

Golgatan ja messun *ero* muotoillaan riittävän selvästi niin, että Golgatan täydellisyys, ainutkertaisuus ja toistamattomuus säilyy.

Tunnustuskirjoissa asialle annetaan huomattava painoarvo, sillä Lutherin kirjoittamien Schmalkaldenin artiklojen mukaan ns. messu-uhrioppi oli hänen oman aikansa kirkon ”suurin ja hirvittävin iljetys”, josta piti tehdä tulevan kirkolliskokouksen pääkysymys.

Luterilaisesta näkökulmasta on otettava huomioon kolme kohtaa. Ensinnäkin ennen Trenton kirkolliskokousta Golgatan ja ehtoollisen suhdetta ei oltu määritelty tarkasti. Keskiajan teologit esittivät siitä monenlaisia malleja. Luterilaisesta näkökulmasta kritiikki kohdistui erityisesti sellaiseen näkemykseen, jossa pappi on liturgian subjekti, joka uhraa Kristuksen sovitusuhrina Isälle poissaolevien puolesta. Tämä esimerkiksi Gabriel Bielin korostama näkemys oli ensinnäkin hyvin pappiskeskeinen, Kristukselle jäi lähinnä uhrin ja objektin rooli. Lisäksi ajatus siitä, että tällaisen uhrin hyödyt voidaan kommunikoida poissaoleville, jopa kuolleille, avasi oven kehitykselle, jossa ehtoollisesta tuli kaupankäynnin väline. Omaiset saattoivat ostaa papilta messu-uhrin itselle tai kuolleelle omaiselle, eikä ostajan tarvinnut edes olla itse läsnä. Tähän messujen ja aneiden kaupankäyntiin reformaation kritiikin kärki kohdistui.

Kasvavaa yhteyttä -asiakirjassa ehtoollisen ja uhrin suhdetta koskevat oppituumiot on pyritty sovittamaan jälleen muotoilemalla positiivisesti se, mistä ollaan yksimielisiä. Olennaisia ovat artikkelit 102–103.

102. Olemme yksimielisiä, että 1) Kristuksen maailman syntien tähden antama uhri on ainutkertainen ja riittävä, ja tätä uhria ei voida jatkaa, toistaa, korvata tai täydentää, ja 2) Herra on läsnä eukaristiassa ja hänen Golgatan uhrinsa tulee läsnäolevaksi vaikuttavalla tavalla eukaristian vietossa. Eukaristinen muistaminen ei ole vain menneen tapahtuman tai sen merkityksen muistamista, vaan se on kirkon elävää julistusta Jumalan suurista teoista.

Ensimmäinen kohta on tärkeä luterilaisille: se toteaa, että Kristuksen sovittava kuolema on ainutkertainen ja riittävä, ja siten sulkee pois kaikenlaiset tulkinnat siitä, että ehtoollinen tulisi Golgatan rinnalle toistamaan tai täydentämään Kristuksen sovittavaa kuolemaa. Toinen kohta on puolestaan tärkeä katolilaisille: se toteaa, että Golgata ja eukaristia kuuluvat yhteen, sillä ehtoollisessa Kristus on läsnä nimenomaan *uhrattuna Herrana*, joka jakaa sovittavan kuolemansa hedelmät uskoville. Tässä asiakirja liittyy jo *The Eucharist* -dokumentissa vuonna 1980 todettuun konsensukseen.

Lisäksi asiakirjamme muotoilee positiivisesti seitsemän eri merkitystä, missä mielessä ehtoollista voidaan molempien hyväksymällä tavalla kutsua uhriksi.

103. Olemme yksimielisiä, että eukaristian uhriluonne voidaan ilmaista monin tavoin. Eukaristian vieron yhteydessä me 1) tuomme vieron alkaessa leivän ja viinin alttarille uhrilahjana ja kiitoksen merkinä luomistyöstä; 2) Kristus on läsnä uhrattuna ja ristiinnaulittuna Herrana; 3) eukaristia on sanoin ja teoin Kristuksen kärsimysuhrin muistamista (*memoria passionis*); 4) Kristuksen kärsimysuhri on läsnä eukaristiassa tässä ja nyt (*repraesentatio passionis*); 5) ristin hedelmät, vaikutukset ja lahja jaetaan henkilökohtaisesti uskovalle, joka ottaa sakramentin vastaan (*applicatio sacramentis*); 6) tuomme kiitosuhrin Jumalalle, kun tunnustamme syntimme, kiitämme, rukoulemme ja vietämme pyhää ehtoollista Kristuksen asetuksen ja apostolin kehotuksen mukaisesti

(Room. 12:1); 7) eukaristia velvoittaa meidät uhraamaan itsemme keskinäisessä rakkaudessa ja toisiamme palvelleen.

Suluissa olevat termit memoria, repraesentatio ja applicatio passionis löytyvät eksplisiittisesti esimerkiksi Tuomas Akvinolaisen Summasta, ja asiallisesti myös esimerkiksi Lutherin Isosta katekismuksesta. Tuomas ei näytä vielä tuntevat käsitystä, jossa pappi liturgian subjektina uudistaa Golgatan uhraamalla Kristuksen sovitushriksi Isälle.

Yksi olennaisimpia kohtia on sen yhteisen käsityksen toteaminen, että liturgian perimmäinen subjekti ei sittenkään ole pappi, vaan Kristus. Tämä käsitys löytyy helposti sekä Lutherin teksteistä että Katolisen kirkon katekismuksessa. Ajatus Kristuksesta liturgian perimmäisenä subjektina on myös ekumeenisen liturgisen liikkeen keskeisiä korostuksia. Kun koko messu ymmärretään Kristuksen toimittamaksi palvelukseksi asiakirjan kohdassa 101 esitetyn tavoin, se auttaa jättämään aikaisemmat kiistat taakse.

Aito ero voi jäädä siihen, ymmärretäänkö messun hyödyttävän myös kuolleita. Trento vastaa myöntävästi, kun taas luterilaiset katsovat, että tähän ei ole riittäviä perusteita. Olennaista on kuitenkin huomata, että katolilaiset eivät jaa ehtoollista hautakiville, vaan kuolleiden muistaminen tapahtuu katolisessa messussa käytännössä liittämällä edesmenneiden nimet ehtoollisrukoukseen.

Vastaavasti myös luterilaiset tunnustavat rukouksen voiman ja merkityksen. Vaikka luterilaiset eivät katso ehtoollisen hyödyttävän kuolleita, he kuitenkin muistavat messussa edesmenneitä ja rukoilevat hautaan siunaamisessa vainajan pelastuksen puolesta: ”Lahjoita NN:lle iäinen rauhasi rakkaan Poikasi Jeesuksen Kristuksen tähden. Anna ikuisen valosi loistaa hänelle. Anna hänelle iankaikkinen elämä. Uskollinen Herra ja Vapahtaja, sinä olet lunastanut hänet pyhällä ja kalliilla verelläsi. Vie hänet sisälle Jumalan kirkkauteen ja pyhiesi joukkoon nimesi tähden.”

Ehtoolliskäytäntöihin liittyviä kysymyksiä

Oppiskeskusteluissa kirkon praksikseen liittyvät kysymykset tullaan joskus unohtumaan. Tämä on ongelmallista, koska oppi mitataan usein käytännössä. Rukouksen lain, siis liturgian sanojen ja tekojen, on oltava sopusoinnussa opin kanssa. Toisaalta sellaisilla opinkohdilla, jotka eivät suoraan ilmene kirkon käytännön elämässä, ei useinkaan ole kirkkoja erottavaa merkitystä. Miksi riidellä opista, jolla ei ole suoraa yhteyttä praksikseen?

Kasvavaa yhteyttä dokumentissa luetellaan monia messupraksista *yhdistäviä* asioita. Sellaisia ovat esimerkiksi seuraavat:

- messu on sekä kirkon että yksityisen kristityn hengellisen elämän keskus (92–97),
- molempien käyttämä messujärjestys on käytännössä identtinen ja perustuu lännen kirkon liturgiseen traditioon (118–124),
- ehtoollisen voi toimittaa vain pappi, jonka piispa on vihkinnyt pappisvirkaan kirkon järjestyksen mukaan (125),
- molemmat käyttävät ehtoolliselementteinä vehnästä tehtyä kohottamatonta leipää ja viinipuusta käymismenetelmällä tehtyä viiniä (133),
- molemmissa kirkoissa uskovat ilmaisevat erilaisin elein (polvistuminen, kumartaminen, ristinmerkki, seisomaan nouseminen) kunnioitusta ja palvontaa ehtoollisessa läsnäolevalle Kristukselle (139),
- molemmissa kirkoissa on löydetty uudelleen Pyhän Hengen avuksi huutamista ilmentävä epikleesi ja palautettu se ehtoollisrukouksiin (116–117).

Historiallisista syistä johtuvia eroja on aiemmin ollut seuraavissa asioissa:

- Maallikkojen kalkki: katolilaiset ovat jakaneet seurakuntalaisille vain leivän eli Kristuksen ruumiin, luterilaiset ovat arvostelleet tätä ja jakaneet molemmat muodot eli Kristuksen ruumiin ja veren (129),
- Yksityismessu: katolilaiselle papille on suotavaa toimittaa messu yksin omaksi hartaudekseen, luterilaiset ovat arvostelleet tätä ja pitäneet sitä yhteensopimattomana ehtoollisen yhteisöllisen luonteen kanssa,
- Jälkikonsekraatio ja jälkikäsitteily: luterilaisissa kirkoissa voidaan joskus käsitellä konsekroituja ylijääneitä ehtoolliselementtejä välinpitämättömästi tavalla, joka edellyttää käsitystä de-sakralisaatiosta, katolilaiset ovat arvostelleet tällaisten käytäntöjen olevan ristiriidassa reaaliapresenssin kanssa ja huolehtineet johdonmukaisemmin jälkikäsitteilyä (135–137).

Kaikissa näissä näkemyksissä ja käytännöissä kirkot ovat lähentyneet toisiaan. Molemmat, siis myös katoliset, tunnustavat, että ehtoollisen yhteyden merkki on täydempi, kun se annetaan sekä leivän että viinin muodossa. Luterilaiset puolustavat maallikkojen kalkkia myös Kristuksen asetuksen perusteella. Tästä huolimatta luterilaiset eivät ole koskaan pitäneet yhden muodon käyttöä ehtoollisen pätevyyden välttämättömänä ehtona. Pelkän leivän eli Kristuksen ruumiin vastaanottava tulee osalliseksi koko sakramentin lahjasta. Siksi esimerkiksi suomalaisen Jumalanpalveluksen oppaan mukaan ehtoollinen voidaan tietyissä tapauksissa jakaa myös yhdessä muodossa, esimerkiksi pienelle lapselle tai päihdeongelmasta toipuvalle kuntoutujalle voidaan jakaa ehtoollinen vain leivän muodossa. Vastaavasti katolilaiset ovat laajentaneet huomattavasti molempien muotojen käyttöä, eikä sen voida enää Lutherin tavoin sanoa olevan kielletty.

Sama kehitys koskee papin toimittamia yksityismessuja. Nykyisin katolinen kirkko korostaa erityisesti Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen *De sacra liturgia* -dekreettiin ja messukirjan alussa oleviin yleisohjeisiin vedoten, että ehtoollisen kommuunioluonteen vuoksi etusijalle on laitettava aina yhteisössä eli seurakuntalaisten läsnä ollessa toimitettu messu. Papin yksin toimittama messu on katolisen tavan mukaan mahdollista tietyin edellytyksin.

Jälkikonsekraatiossa ja jälkikäsitteilyssä katolinen osapuoli on haastajana, ja hyvin perustein. Luterilaisen oma ehtoolliskäsitys edellyttää sekä jälkikonsekraatiota että huolellista jälkikäsitteilyä. Jos siunatut leivät loppuvat kesken jakamisen, pappi konsekroi lisää lausumalla asetussanat. Jos konsekroituja elementtejä jäi, ne nautitaan loppuun ehtoollisen aikana alttarilla tai sakastissa tai säilytetään erikseen sairaan ehtoollista tai muuta myöhempää käyttöä varten. Tätä edellyttää myös luterilaisten oma historia: tähän käytäntöön ohjaavat Martti Luther, vanhimmat luterilaiset kirkkojärjestykset, Mikael Agricolan messuohjeet, piispa Eino Sormusen 1966 julkaisema jumalanpalveluksen opas *Jumalan perheväen juhla* sekä nykyisin piispainkokouksen hyväksymä *Jumalanpalveluksen opas*, sen sekä vanha (2000) että uudistettu painos (2009). Ongelma ei ole opissa eikä ohjeissa, vaan siinä, järjestetäänkö toiminta niiden mukaisesti vai ei.

Yhteenvedon voidaan sanoa, että luterilaisilla ja katolilaisilla on hyvin laaja yhteinen käsitys ehtoollista koskevista perustotuuksista. Myös ehtoolliskäytännöt vastaavat hyvin pitkälle toisiaan. Molemmissa on yhä painotuseroja. On kuitenkin vaikea nähdä, mitä niistä voitaisiin enää pitää kirkkoja erottavina. Erottavat tekijät näyttävätkin liittyvän enemmän käsityksen kirkon virasta.